

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ:

ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ:

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ:

ΚΟΥΡΕΤΑ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ

ΑΜ.: 1115Μο16

ΘΕΜΑ: Η πολιτική σκέψη του Carl Schmitt και οι επιρροές του από τη θεωρία του Κοινωνικού Συμβολαίου του Jean-Jacques Rousseau.

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ: ΑΓΓΕΛΙΔΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΑΘΗΝΑ

ΜΑΪΟΣ 2017

Η πολιτική σκέψη του Carl Schmitt και οι επιρροές του από τη θεωρία του Κοινωνικού Συμβολαίου του Jean-Jacques Rousseau.

«Salus populi suprema lex esto»

Marcus Tullius Cicero

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Περιεχομένων	3
1. Εισαγωγή	4
2. Στην αναζήτηση του άρρητου νοήματος στο έργο του Carl Schmitt	6
3. Τα βασικά σημεία στο έργο του Carl Schmitt: Απόφαση και Ισχυρό Κράτος.....	12
4. Ο Jean-Jacques Rousseau και το πρόταγμα της ελευθερίας	24
5. Σημεία σύγκλισης και διαφοροποίησης ανάμεσα σε Carl Schmitt και Jean-Jacques Rousseau	30
6. Συμπέρασμα	34
Βιβλιογραφία:	35

1. Εισαγωγή

Η κεντρική ερευνητική υπόθεση της παρούσας διπλωματικής υποστηρίζει ότι, παρά τα όποια θεωρητικά δάνεια από τον Jean-Jacques Rousseau εντοπίζονται στο έργο του Carl Schmitt, οι δύο αυτοί πολιτικοί στοχαστές είναι κατ' ουσίαν εντελώς διαφορετικοί ως προς την ιδεολογική τους εκκίνηση και στοχοθεσία. Η παρούσα εργασία καταλήγει στο παραπάνω συμπέρασμα μέσα από την καταγραφή των βασικών θέσεων της πολιτικής θεωρίας του Carl Schmitt, καθώς και την επισήμανση των σημείων εκείνων στα οποία εντοπίζεται η επίδραση που δέχτηκε από το έργο του Jean-Jacques Rousseau, σημειώνοντας και τις όποιες διαφοροποιήσεις από αυτό. Οι κύριες έννοιες, γύρω από τις οποίες θα αναπτυχθεί το σώμα της εργασίας είναι αυτές της κυριαρχίας, της δημοκρατίας, της ελευθερίας, του πολιτικού, του φιλελευθερισμού, της συντακτικής εξουσίας και της Γενικής Βούλησης. Η σχετική επιχειρηματολογία θα στηριχθεί εξολοκλήρου σε έρευνα πάνω στα βασικά συγγράμματα των δύο θεωρητικών, καθώς και σε λοιπή βιβλιογραφία με θεματική που αφορά το αντικείμενο έρευνας και συμπληρωματικά σε σημειώσεις από τα σεμιναριακά μαθήματα του κύκλου σπουδών του ΠΜΣ.

Αναφορικά με τη δομή της διπλωματικής εργασίας, σημειώνεται ότι στο κυρίως μέρος της αρχικά θα γίνει αναφορά στην κριτική που έχει ασκηθεί στον Schmitt από μελετητές του έργου του, αναγνωρίζοντας έτσι τις διαφορετικές και αντικρουόμενες αναγνώσεις που προσφέρει το θεωρητικό του έργο. Στη συνέχεια, θα πραγματοποιηθεί μια συνοπτική και όχι εξαντλητική παρουσίαση των κύριων σημείων της πολιτικής σκέψης και των επιχειρημάτων του Schmitt.

Έπειτα, θα αναπτυχθούν οι κεντρικές πολιτικο-θεωρητικές αντιλήψεις του Ρουσσώ, με σκοπό στη συνέχεια, μέσα από μια αντιπαράθεση των θέσεων των δύο θεωρητικών, να αναδειχθούν και να τεκμηριωθούν τα σημεία συμφωνίας και διαφοροποίησής τους, από τα οποία, τελικά θα επαληθευτεί η υπόθεση έρευνας της εργασίας

2. Στην αναζήτηση του άρρητου νοήματος στο έργο του Carl Schmitt

Ο Carl Schmitt, ο θεωρητικός «της απόφασης» και «της κατάστασης εξαίρεσης», στο έργο του ασχολήθηκε μεταξύ άλλων με ζητήματα, τα οποία στις μέρες μας βρέθηκαν στο προσκήνιο της επικαιρότητας, κυρίως μετά τα τρομοκρατικά χτυπήματα στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής το 2001 και της Γαλλίας το 2015, και την επίκληση της κατάστασης έκτακτης ανάγκης από τις αντίστοιχες κυβερνήσεις, καθώς και με την ενίσχυση ακροδεξιών τάσεων στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Ο Schmitt δέχτηκε επιρροές από ποικίλους θεωρητικούς, μεταξύ των οποίων ο Thomas Hobbes, ο John Locke και ο Jean-Jacques Rousseau. Στοιχεία της ρουσσικής πολιτική σκέψης, όπως είναι για παράδειγμα η έννοια της «Γενικής Βούλησης», όπως αναπτύσσεται στο *Κοινωνικό Συμβόλαιο*, το στοιχείο της «ομογενοποίησης» και «οι επιμέρους βουλήσεις», χρησιμοποιήθηκαν ως υλικά για τη δόμηση του δικού του θεωρητικού οικοδομήματος, χωρίς όμως να διατηρήσουν το ίδιο περιεχόμενο, κατά την ανάπτυξη των δικών του ιδεών.

Ο Γερμανός Carl Schmitt, πιστός καθολικός σε ένα προτεσταντικό περιβάλλον, συνταγματολόγος, πολιτειολόγος και πολιτικός επιστήμονας, πέρα από την κοινώς αναγνωρισμένη συγγραφική του δεινότητα, αποτέλεσε μια αμφιλεγόμενη προσωπικότητα στο χώρο της πολιτικής επιστήμης, κυρίως εξαιτίας της προχώρησής του στο ναζιστικό κόμμα της Γερμανίας το 1933. Το γεγονός αυτό είχε ως συνέπεια η ανάγνωση του συνόλου του έργου του να γίνεται υπό το πρίσμα αυτό, χωρίς όμως μέχρι σήμερα να υπάρχει καθολική συμφωνία εκ μέρους των μελετητών του για να κίνητρα που τον οδήγησαν στην κίνησή του αυτή.

Έτσι, και σύμφωνα με όσα υποστηρίζει ο Joseph Bendersky, στην πρώτη αγγλόφωνη ακαδημαϊκή προσέγγιση στον Carl Schmitt, το 1983, ο Schmitt προσχώρησε στο Ναζισμό μετά την αποτυχημένη του προσπάθεια να διασώσει τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης.¹ Τη δεκαετία του '90, ο Gopal Balakrishnan και ο Heinrich Meier, μελετώντας το σύνολο του δημοσιευμένου έργου του Schmitt, ανέδειξαν δύο διαφορετικές μεταξύ τους οπτικές. Ο Balakrishnan, προσπάθησε να εντοπίσει διαχρονικά πολιτικά μαθήματα, χωρίς να ενδιαφέρεται για τα προσωπικά πολιτικά κίνητρα του Schmitt.² Μεταξύ άλλων, σημειώνει ότι ο Schmitt πρότεινε ως λύση για τα δεινά της μαζικής πολιτικής (mass politics) την ενσωμάτωση των μαζών σε μια ομοιογενή εθνικο-λαϊκή δημοκρατία και όχι έναν ηγέτη ή ένα θεσμό. Παράλληλα όμως, ο Balakrishnan δεν αποδέχεται τον χαρακτηρισμό που αποδόθηκε στην τρίτη συγγραφική περίοδο του Schmitt ως κρυπτο-φασιστική καθώς, όπως υποστηρίζει, ο Schmitt σε καμία περίπτωση δεν θα αποδεχόταν ως ρεαλιστική οποιαδήποτε συζήτηση για κατάργηση του κοινοβουλευτισμού.³ Παρόλα αυτά πρέπει να σημειωθεί ότι ο Schmitt, κατά την ανάπτυξη της επιχειρηματολογίας του ως νομικός εκπρόσωπος του Ράιχ στη δίκη για το πραξικόπημα της 20^{ης} Ιουλίου 1932 στην Πρωσία, υποστήριξε ότι η διατήρηση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και του πολυκομματισμού που αυτή σήμαινε, θα δηλητηρίαζε τη Γερμανία και θα απειλούσε την κρατική κυριαρχία, καθώς θα διαιώνιζε το πρόβλημα της ανικανότητας λήψης απόφασης

¹ Peter C. Caldwell, «Controversies over Carl Schmitt: A Review of Recent Literature», *The Journal of Modern History*, τομ.77, αρ. τευχ.2 (Ιούνιος 2005), σελ.357-387, The University of Chicago Press, σελ. 358 και Joseph J. Bendersky, *Carl Schmitt. Theorist for the Reich*, Princeton University Press, Νιου Τζέρσι 1983.

² Αυτ., σελ. 359. Βλ. και Gopal Balakrishnan, *The Enemy: An Intellectual Portrait of Carl Schmitt*, Verso, Λονδίνο 2000.

³ Αυτ.,σελ. 360

περί φίλου και εχθρού.⁴ Στην περίπτωση του Meier, αναζητείται ένα κοινό δόγμα που θα ενώνει όλες τις ιδέες του Schmitt και θα αναδεικνύει το θεμέλιο της σκέψης του, που δεν είναι άλλο από την πολιτική θεολογία.⁵ Όπως και ο Balakrishnan, δεν θεωρεί τον Schmitt εθνικιστή και προσθέτει ότι, ο οποίος αντισημιτισμός του ήταν θεολογικός και όχι φυλετικός.⁶

Ο Ulrich Preuss, εξετάζοντας τη συνταγματική θεωρία του Schmitt, υποστηρίζει ότι ο Schmitt θεωρούσε ότι προϋπάρχουσα του νόμου είναι η δημοκρατία ως μια άμεση υπαρξιακή ενότητα του Λαού, η οποία μπορεί ανά πάσα στιγμή να αγνοήσει ή να καταργήσει το νόμο. Σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης τις αποφάσεις τις λαμβάνει ο θεσμικός φύλακας του Συντάγματος και όχι ο λαός, ο οποίος δεν δρα, παραμένοντας παθητικός.⁷ Ο Renato Cristi στη συνταγματική θεωρία του Schmitt βλέπει την προσπάθεια του συγγραφέα να μεταρρυθμίσει και όχι να καταργήσει τον κοινοβουλευτισμό, με σκοπό όχι να ενισχύσει τη δημοκρατία αλλά να ουδετεροποιήσει/εξουδετερώσει τους αντιπροσώπους του λαού, οι οποίοι μέσα από τα κόμματα και τους λοιπούς ενδιάμεσους φορείς ενδιαφέρονταν μόνο για την εξυπηρέτηση των στενών τους κομματικών και επιμεριστικών συμφερόντων.⁸ Επίσης, ο Cristi υποστηρίζει ότι ο Schmitt επιθυμεί όχι ένα ποσοτικά αλλά ένα «ποιοτικά» ολοκληρωτικό κράτος,

⁴ Μανόλης Αγγελίδης, «Βαϊμάρη Σύνταγμα και Έκτακτη Ανάγκη», εις Μ. Αγγελίδης, Κ. Καρακάση, Δ. Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος, Χ. Χατζηιωσήφ, *Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης και σημερινές «αναβιώσεις» της*, Ινστιτούτο Ν. Πουλαντζάς, Αθήνα 2012, σελ. 61-76.

⁵ Peter C. Caldwell, «Controversies over Carl Schmitt: A Review of Recent Literature», σελ. 361.

⁶ Αυτ., σελ. 362-363.

⁷ Αυτ., σελ. 364.

⁸ Αυτ., σελ. 365.

το οποίο με έλεγχο ορισμένων θεσμών θα μπορεί να επιβάλλεται σε αυτές τις ενδιάμεσες δυνάμεις.⁹

Σε αντίθεση με τον Cristi, ένας άλλος μελετητής της συνταγματικής θεωρίας του Schmitt, ο Jeffrey Seitzer, δεν πιστεύει ότι ο Schmitt υπήρξε υποστηρικτής του κοινοβουλευτισμού, αλλά ότι αναζητούσε κάθε πρόσφορο μέσο για την ενδυνάμωση του κράτους, το οποίο θα ήταν ανεξάρτητο από την κοινωνία και το κοινοβούλιο.¹⁰ Επιπλέον ο Seitzer τονίζει ότι ο Schmitt στη συνταγματική του θεωρία διερευνούσε τη φύση της κυριαρχίας βασιζόμενος στην Γαλλική Επανάσταση και όχι στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης, διότι η τελευταία δεν μπορούσε να οδηγήσει σε ασφαλή συμπεράσματα, ούσα η ίδια προϊόν πολλών συμβιβασμών.¹¹

Σημαντική στιγμή για την πνευματική παρακαταθήκη του Schmitt αποτέλεσε ο ορισμός του, τον Ιούλιο του 1932, ως νομικού εκπροσώπου του Ράιχ, κατά τη δίκη που ακολούθησε την κίνηση του καγκελάριου Φραντς φον Πάπεν να διαλύσει την κυβέρνηση της Πρωσίας μέσω έκτακτου προεδρικού διατάγματος και να εγκαθιδρύσει καθεστώς επιτροπείας με τον ίδιο επίτροπο, καθώς δημιούργησε σε ένα μέρος της κοινής γνώμης την πεποίθηση ότι ο Schmitt υιοθετούσε τα επιχειρήματα της υπερασπιστικής του γραμμής και συνεπώς εμμέσως βοήθησε και ο ίδιος στην άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία.¹² Η άποψη αυτή

⁹ Αυτ., σελ. 366. Βλ. επίσης Carl Schmitt, «Strong State and Sound Economy», Παράρτημα εις R. Cristi, *Carl Schmitt and Authoritarian Liberalism: Strong State, Free Economy*, University of Wales Press, 1998, σελ. 216 επ., όπου ως ολικό κράτος ορίζεται η δυνατότητα του σύγχρονου κράτους να μετέρχεται νέα μέσα καταπίεσης και δυνατότητες τεράστιας έντασης (σελ. 217), ενώ ως ποσοτικά ολικό κράτος ορίζεται το κράτος από την άποψη του «καθαρού όγκου» και όχι από την άποψη «της έντασης ή της πολιτικής ενέργειας» (σελ. 218).

¹⁰ Αυτ., σελ. 367-8.

¹¹ Αυτ., σελ. 367.

¹² Στο σημείο αυτό θεωρείται χρήσιμη μια συνοπτική αποτύπωση της επιχειρηματολογίας που ανέπτυξε ο Schmitt, υπέρ της κυβέρνησης του Ράιχ και της πραξικοπηματικής κίνησης του Γερμανού

ενισχύθηκε και με την προσχώρησή του, το Μάιο του 1933, στο Ναζιστικό Κόμμα. Ειδικότερα, συγγραφείς όπως ο Dirk Blasius, τονίζουν ότι ο Schmitt μέσω των νομικών υπηρεσιών του προσέφερε πολλά επιχειρήματα αλλά και υλικό για να χτιστεί ο μύθος του Φύρερ.¹³ Επιπλέον ο Blasius, για να αποδείξει την ιδεολογική ταύτιση του Schmitt με τους Ναζί, υπενθυμίζει το συνέδριο που

Καγκελάριου Franz von Papen που στηρίχθηκε στο άρθρο 48 του Συντάγματος της Βαϊμάρης, ο οποίος, μετά τις εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στις 05/03/1933, διορίστηκε αντικαγκελάριος στη κυβέρνηση Χίτλερ. Ο Schmitt, συνεπής προς τις αρχές που αποτύπωνε και στο συγγραφικό του έργο, αναφερόμενος στο πραξικόπημα, τάχθηκε υπέρ της κατάστασης έκτακτης ανάγκης, που θεμελιωνόταν στο άρθρο 48, χαρακτηρίζοντάς την ως μια πολιτική απόφαση, μέσω της οποίας εκδηλώνεται η κυριαρχία. Υπερασπίστηκε την «αρχή της ίσης ευκαιρίας», σύμφωνα με την οποία θα πρέπει να δίνεται η ίση δυνατότητα σε κάθε γνώμη, τάση κ.λπ να κερδίζει την αριθμητική πλειοψηφία, κατηγορώντας ταυτόχρονα το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της κυβέρνησης συνασπισμού της Πρωσίας που καταργήθηκε, ότι σκόπευε να την παραβιάσει, εγκαθιστώντας μια διαρκή έννομη τάξη που δεν θα επέτρεπε την ανάδειξη μιας νέας πλειοψηφίας. Παράλληλα, σημείωσε ότι αν ένα κόμμα που εμπλέκεται σε μία σύγκρουση αποτελεί τον εσωτερικό εχθρό μιας κυβέρνησης, υπονοώντας το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα, αρμοδιότητα για να το κρίνει βάσει Συντάγματος έχει μόνο η ομόσπονδη κυβέρνηση, η οποία είναι απαλλαγμένη από τις κοινοβουλευτικές αγκυλώσεις και τα εμπόδια που θέτει ο πολυκομματισμός. Ουσιαστικά όμως ο Schmitt, εξαπολύοντας επίθεση στην κοινοβουλευτική δημοκρατία και τον πολυκομματισμό, αμύνθηκε του μονοκομματικού συστήματος και μιας πλασματικής ομοιογενούς κοινότητας, η οποία είναι σε θέση να πετύχει ενότητα πολιτικών αποφάσεων. Εμμέσως όμως βοήθησε και το Εργατικό Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα (NSDAP) να καπηλευτεί την «αρχή της ίσης ευκαιρίας» οδηγώντας τον Χίτλερ στην εξουσία. Παράλληλα, ισχυριζόμενος ότι η κίνηση του von Papen ήταν πολιτικού χαρακτήρα, άρα το Συνταγματικό Δικαστήριο, αρμόδιο μόνο για νομικά ζητήματα, ως αναρμόδιο, έπρεπε να επιτρέψει στον Πρόεδρο του Ράιχ να κρίνει την υπόθεση, έδειξε το δρόμο στο ναζιστικό καθεστώς για τη δημιουργία ενός «Δυαδικού Κράτους» (περισσότερα για την έννοια αυτή βλ. Ernst Fraenkel, *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*, μτφρ. E. a. Shils & Edith Lowenstein, Oxford University Press, 2014. Με άλλα λόγια τονίζοντας ότι κάθε πολιτική απόφαση λόγω του υπαρξιακού της χαρακτήρα, λαμβάνεται σε νομικό κενό, άρα βρίσκεται υπεράνω των νόμων, δημιούργησε έναν παντοδύναμο Φύρερ. Βλ.: Μανόλης Αγγελίδης, «Βαϊμάρη Σύνταγμα και Έκτακτη Ανάγκη».

¹³ Peter C. Caldwell, «Controversies over Carl Schmitt: A Review of Recent Literature», *The Journal of Modern History*, τομ.77, αρ. τευχ..2 (Ιούνιος 2005), σελ.357-387, The University of Chicago Press Aut., σελ. 375.

διοργάνωσε το 1936 με θέμα την απομάκρυνση των Εβραίων¹⁴ από την γερμανική ακαδημαϊκή κοινότητα και τις υποτροφίες.¹⁵ Για τον Richard Faber, ο καθολικός Schmitt έβλεπε στο πρόσωπο του Χίτλερ έναν πολιτικό Πάπα (political Pope) και την πραγμάτωση της επιθυμίας του για ενότητα πολιτικής και θρησκευτικής¹⁶. Ο αντισημιτισμός του Schmitt τονίζεται και από άλλους συγγραφείς, όπως ο Raphael Gross και ο Matthias Weimayr. Ο τελευταίος μάλιστα συνδέει την ιδεολογία αυτή με την αγάπη που έτρεφε προς τον κλασικισμό ο Schmitt, όπως εκδηλωνόταν μέσα από τη δυσαρέσκεια που εξέφραζε για την ταυτόχρονη παρακμή της γλώσσας και της πολιτικής, την οποία την συνέδεε με την «θολή και ουδέτερη ταυτότητα των Εβραίων».¹⁷

¹⁴ Στον λόγο που εκφώνησε ο Schmitt χρησιμοποιώντας λεξιλόγιο που πρόδιδε την υιοθέτηση της φυλετικής ιδεολογίας των Ναζί, εξαπέλυσε δριμεία επίθεση εναντίον των Εβραίων, των ημι-Εβραίων και σε όσους σχετίζονται στενά με αυτούς. Υπονόησε ότι οι Εβραίοι αποτελούν τον Εχθρό του Εθνικο-Σοσιαλιστικού Κόμματος και συνεπώς του Γερμανικού Λαού και χαρακτήρισε την εβραϊκή σκέψη ως παρασιτική και με εμπορική σκοπιμότητα, προς το γερμανικό πνεύμα. Μάλιστα, αφού υποστήριξε ότι είναι τερατώδες ψέμα ότι μεγάλο τμήμα της νομικής βιβλιογραφίας έχει παραχθεί από Εβραίους, μίλησε ανοιχτά για μάχη ενάντια στο εβραϊκό πνεύμα και στη «μολυσμένη από Εβραίους βιβλιογραφία» (Jewish-infected literature). Επίσης ανέφερε ότι αποτελεί επιστημονικό εύρημα του συνεδρίου ότι οι Εβραίοι χαρακτηρίζονται από μια αόριστη ηθική, έναν αισθησιακό υλισμό και άναρχο μηδενισμό, στοιχεία που παρουσίασε ως τόσο έγκυρα όσο και η φυλετική ψυχολογία. Επιπρόσθετα αφού αμφισβήτησε την αρμοδιότητα και αυθεντία των Εβραίων σε κάθε επιστημονικό πεδίο ή στις τέχνες, ζήτησε, όταν γίνεται αναφορά σε κάποιον επιστήμονα, να προστίθεται στο ον/μο και ο χαρακτηρισμός Εβραίος καθώς έτσι συντελείται «ένας θεραπευτικός εξορκισμός». Τέλος αφού προέτρεψε στην εκκαθάριση της νομικής βιβλιογραφίας από τα εβραϊκά συγγράμματα, τόνισε την αναγκαιότητα ανάγνωσης από τους σπουδαστές νομικής του «Ο Αγών μου» του Χίτλερ. (βλ. Carl Schmitt's "Jews in Jurisprudence", στο <https://archive.org/stream/CarlSchmittsJewsInJurisprudence/CarlSchmittsJewsInJurisprudence_djvu.txt>)

¹⁵ Peter C. Caldwell, «Controversies over Carl Schmitt: A Review of Recent Literature».

¹⁶ Peter C. Caldwell, «Controversies over Carl Schmitt: A Review of Recent Literature», σελ.376.

¹⁷ Αυτ.

3. Τα βασικά σημεία στο έργο του Carl Schmitt: Απόφαση και Ισχυρό Κράτος

Έχοντας στο νου τις παραπάνω ερμηνείες για το έργο του Schmitt και ανεξάρτητα από τα κίνητρα που τον οδήγησαν να ενταχθεί στο ναζιστικό κόμμα, η άποψη ότι ανέπτυξε τη συνταγματική θεωρία του με σκοπό την υπονόμευση της δημοκρατικής αρχής που στήριζε το Σύνταγμα της Βαϊμάρης (1919), είναι ευρύτερης αποδοχής. Ο συγγραφέας, του οποίου η πολιτικοποίηση ξεκίνησε με την κατάρρευση της αυτοκρατορίας, ήταν αντίθετος με τους όρους που επέβαλαν οι νικήτριες δυνάμεις στη Γερμανία μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Επιθυμούσε μια ισχυρή Γερμανία και θεωρούσε ότι η Δημοκρατία της Βαϊμάρης δημιουργούσε ένα ανίσχυρο «ποσοτικό ολικό» κράτος, το οποίο ήταν έρμαιο των δυνάμεων της κοινωνίας (ενδιάμεσες δυνάμεις), οι οποίες απέκτησαν πολιτικό λόγο στο πλαίσιο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας που ίδρυσε. Στόχος για αυτόν έπρεπε να είναι ένα ισχυρό «ποιοτικό» ολικό κράτος, το οποίο να μπορεί σε στιγμές κρίσης να επιβάλλει την πυγμή του. Για τον Schmitt, γνήσιο αποφασιοκράτη (decisionist), ο φιλελευθερισμός, και όχι η δημοκρατία, ήταν το αντίθετο πολιτικό άκρο της δικτατορίας. Στο σημείο αυτό κρίνεται αναγκαία η αποσαφήνιση του περιεχόμενου ορισμένων βασικών εννοιών για τον Schmitt.

Ο Schmitt, έχοντας στο μυαλό του τη Γενική Βούληση του Rousseau, υπερασπιζόταν τη δημοκρατία ως ένα σύστημα διακυβέρνησης, στο οποίο «Φωνή του Λαού», τα κοινά σημεία και όχι η ελευθερία και το δικαίωμα στη διαφορετικότητα, θα οριοθετούν το πεδίο της πολιτικής αντιπροσώπευσης. Για τον Schmitt, η δημοκρατία όφειλε να βρίσκεται σε μια μόνιμη κατάσταση επα-

γρύπνησης προς επιδίωξη της ομογενοποίησης. Θεωρούσε ότι μόνο ένα μοντέλο δημοκρατικής-προεδρικής διακυβέρνησης ήταν σε θέση να παράγει άμεσα αποφάσεις, κάτι που θεωρούσε ότι χρειαζόταν τότε η Γερμανία.¹⁸ Η δημοκρατία για τον Schmitt έπρεπε να απομακρυνθεί από το ουδέτερο κράτος που υπερασπιζόταν το Σύνταγμα της Βαϊμάρης και να δημιουργήσει ένα ολοκληρωτικό κράτος.¹⁹ Από την άλλη, ο φιλελευθερισμός, όπως τον αντιλαμβανόταν, ήταν σύστημα κοινωνικο-φιλοσοφικών πεποιθήσεων το οποίο πήγαζε από τον πολιτικό ρομαντισμό, ο οποίος επικέντρωνε το ενδιαφέρον του στο άτομο και σε θεμελιώδεις και απαραβίαστες ατομικές ελευθερίες.²⁰ Για τον Schmitt όμως ο πολιτικός φιλελευθερισμός, όπως εκφραζόταν μέσω του κοινοβουλευτισμού, ήταν συνώνυμος του συμβιβασμού, των πλειοψηφικών αποφάσεων αλλά και της ανεπικρισίας που γεννά η διαδικασία λήψης αποφάσεων²¹, ένα είδος μηχανικής στατιστικής. Κάτι τέτοιο όμως δεν άρμοζε στην έννοια του πολιτικού, όπως την κατανοούσε ο Schmitt, η οποία χρειαζόταν τη λήψη άμεσων και μόνι-

¹⁸ Stewart, Morris, «How did Schmitt distinguish between liberalism and democracy?», *Christ's College, Paper 5-History and Philosophy of Political Thought, Essay 3*, σελ.1

¹⁹ Αναφορικά με το περιεχόμενο των εννοιών «ολικό»(total) και «ολοκληρωτικό»(totalitarian) στον Schmitt και κατά πόσο αυτό άλλαξε μετά το 1933 υπάρχουν, όπως και για το υπόλοιπο έργο του Schmitt, αντικρουόμενες απόψεις. Ανεξάρτητα από μια καταφατική απάντηση στο ερώτημα αν ήταν υπέρ ενός ολοκληρωτικού καθεστώτος όμως, είναι αδιαμφισβήτητο ότι ο Schmitt επιθυμούσε ένα ισχυρό Γερμανικό κράτος, του οποίου η κυριαρχία εκδηλωνόταν μέσα από την πολεμική κατάσταση Φίλου-Εχθρού και στην οποία το άτομο δεν θα μπορούσε να είναι ουδέτερο και οι ελευθερίες του έπρεπε να θυσιαστούν στο βωμό της δημιουργίας αυτού του ισχυρού κράτους, αναγνωρίζοντας την ιστορική «έκτακτη» στιγμή που δημιουργούσε την ανάγκη αυτή. Η σημαντική όμως λεπτομέρεια είναι ότι ενώ πριν το 1933 ο ισχυρός Πρόεδρος ήταν στην κορυφή του επιθυμητού «ποιοτικά» ολικού κράτους, μετά το 1933 ο Schmitt αποδέχεται ότι το Ναζιστικό Κόμμα είναι αυτό που αποτελεί το σώμα της ηγεσίας και μαζί η ιδεολογία του που καθορίζει το Φίλο και τον Εχθρό και τη συνεπακόλουθη ομογενοποίηση του Λαού. (Για περισσότερα βλ.: Eva Imbweiler, *Individualism, the Total State and Race in the Views of Carl Schmitt*, σελ 17-29, Georgia State University, Scholar Works @Georgia State University, Department of Philosophy, Άνοιξη 5-9-2016, στο <http://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1184&context=philosophy_theses>, επίσκεψη 07/01/2017).

²⁰ Stewart Morris, «How did Schmitt distinguish between liberalism and democracy?», ό.π.,σελ.1.

²¹ Αυτ., σελ. 2.

μων αποφάσεων στον ορίζοντα της σχέσης φίλου-εχθρού. Επιπλέον, υποστήριζε, στο κοινοβουλευτικό σύστημα των σύγχρονων μαζικών δημοκρατιών, οι δημόσιες συζητήσεις είχαν μετατραπεί σε τυπικές διαδικασίες με προκαθορισμένα αποτελέσματα, ενώ παράλληλα οι διάφορες κοινωνικές ομάδες επιδίωκαν την αναβάθμιση κοινωνικών ζητημάτων σε δυνητικά πολιτικά ζητήματα, γεγονός μη αποδεκτό από τον Schmitt, για τον οποίο η υπόσταση του πολιτικού προκύπτει με τελείως διαφορετικό τρόπο όπως θα δούμε παρακάτω.²² Μάλιστα υποστήριζε ότι το Σύνταγμα της Βαϊμάρης είχε στηριχθεί σε λάθος θεμέλια, δηλαδή αυτά του κλασικού φιλελευθερισμού που υπερασπιζόταν τον πολυκομματισμό ως εργαλείο ελέγχου της εξουσίας του Προέδρου. Ο Schmitt αντίθετα ήταν υπέρμαχος ενός ισχυρού Προέδρου, που θα εξισορροπούσε αποφασιστικά την ύπαρξη πολλών κομμάτων, τα οποία θα είχαν αναδειχθεί μέσω της αναλογικής αντιπροσώπευσης, και με τον τρόπο αυτό δεν θα επέτρεπε σε μια πιθανή κοινοβουλευτική κρίση να κλιμακωθεί σε κρίση του κράτους.²³

Ο φιλελευθερισμός για τον Schmitt είχε υποπέσει σε τρία βασικά ατοπήματα.²⁴ Πρώτον, εκτιμούσε ότι η «ανοικτότητα» του διευκόλυνε τους εχθρούς ενός κράτους, δεύτερον ότι η διάχυση της εξουσίας δεν επέτρεπε επαρκώς την

²² Αυτ.

²³ Αυτ., σελ.3.

²⁴ Στην πολιτική σκέψη υπάρχουν δύο αντίθετες κατευθύνσεις αναφορικά με τη θεωρία περί εξαίρεσης (exceptionalism). Η μία είναι η ρεπουμπλικανική θεωρία εξαίρεσης (republican exceptionalism) και η δεύτερη η αποφασιοκρατική θεωρία εξαίρεσης (decisionist exceptionalism), σε ελεύθερη μετάφραση. Οι οπαδοί της αποφασιοκρατίας (decisionism) υποστηρίζουν ότι στην πολιτική, κυρίαρχη εξουσία σημαίνει να έχει κάποιος τον τελευταίο λόγο στις αποφάσεις, ο οποίος καθορίζεται όχι από έναν νόμο ή κανόνα, αλλά επαφίεται στην ίδια την εξουσία του. Επίσης για αυτούς, η κανονική κατάσταση είναι πάντα προσωρινή και για τον λόγο αυτό πρέπει να υπάρχει μια μόνιμη, αδιαμφισβήτητη εξουσία, η πηγή και ο φύλακας του νόμου, ο οποίος να είναι πάνω από το νόμο, ως απόλυτη κυριαρχία. (Βλ.: Nomi, Claire, Lazar, «Must Exceptionalism Prove the Rule? An Angle on Emergency Government in the History of Political Thought», *Politics Society*, 2006 34:246, σελ. 247 και 258)

αντιμετώπιση των εχθρών και, τρίτον, ότι δεν αναγνώριζε την ανεπάρκεια των κανόνων, όταν αυτοί έπρεπε να αντιμετωπίσουν μια έκτακτη κατάσταση και τη συνεπακόλουθη ανάγκη για έναν εγγυητή της τάξης (guarantor of order).²⁵ Ο Schmitt, έχοντας διακόψει τη σχέση φιλελευθερισμού και δημοκρατίας, προσπάθησε να συνδέσει τη δημοκρατική αρχή κατ' αναλογία με τον τρόπο λειτουργίας της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, αναπτύσσοντας στην πορεία μια προσωποκρατική θεωρία συγκρότησης της πολιτικής αρχής. Εξάλλου, για τον ίδιο, το ολικό κράτος δεν θα μπορούσε να είναι ένα φιλελεύθερο κράτος, το οποίο σύμφωνα τον ίδιο, αν και θεωρούσε τον εαυτό του ουδέτερο, ζούσε σε αυταπάτες καθώς είχε ξεχάσει τις συνθήκες γέννησής του. Στην πράξη, συνέχιζε, κανένα κράτος δεν μπορούσε να αυτοπροσδιοριστεί ως φιλελεύθερο, καθώς οι έννοιες της ισότητας και της ισονομίας καθορίζονται και περιορίζονται σε έκαστο Σύνταγμα, το οποίο ορίζει τον πολίτη, όχι ως το καθολικό άτομο, αλλά ως αυτό που πληροί ορισμένα υπόρρητα, ακόμη, κριτήρια «εθνικο-λαϊκής προέλευσης.

Για τον Schmitt, η ταύτιση νόμου (law) και λαϊκής βούλησης όχι μόνο δεν ήταν αυτονόητη αλλά ήταν και αδύνατη στην τότε ετερογενή Γερμανία.²⁶ Πίστευε στην ισχύ των αποφάσεων που λαμβάνονται από μια ομοιογενή κοινωνία, με μια όμως πολύ σημαντική λεπτομέρεια. Υποστήριζε ότι μια πραγματική δημοκρατία όφειλε να αντιμετωπίζει όλους τους ίσους ως ίσους, τους μη ίσους ως άνισους, αλλά κυρίως να επιδιώκει την ποθητή ομοιογένειά της ακόμα και

²⁵ Αυτ. , σελ. 259

²⁶ Stewart Morris, «How did Schmitt distinguish between liberalism and democracy?», ό.π.,σελ. 4

με εκρίζωση των ετερογενών στοιχείων της.²⁷ Στο σημείο αυτό ο Schmitt, έχοντας αφετηρία την έννοια της ομοιογένειας του Rousseau, προέβη σε ένα νοητικό άλμα, ταυτίζοντας την έννοια της ισότητας με την έννοια της ομοιότητας, κυρίως εθνικο-πολιτισμικής, η οποία στη σκέψη του είναι χρήσιμη για τη διατήρηση της ενότητας και της ισχύος ενός ισχυρού κράτους. Επιπλέον, γίνεται αντιληπτή η ολίσθηση του Schmitt προς τον εθνικισμό, που τον Μάιο του 1933 τον οδήγησε στην προσχώρησή του στο Ναζιστικό Κόμμα, επιλογή για την οποία έχει επικρατήσει να θεωρείται ότι διαθέτει καθαρά ιδεολογικές ρίζες, χωρίς να παραγνωρίζεται ότι για μια μερίδα μελετητών είχε περισσότερο εργαλειακή χρήση από τον συγγραφέα εξαιτίας της πρόνοιάς του για τη δημιουργία ενός ισχυρού κράτους.²⁸

Επιπρόσθετα, για τον Schmitt το πολιτικό δεν χαρακτηριζόταν από μια δική του περιοχή αλλά από έναν βαθμό έντασης, το περιεχόμενο του οποίου γί-

²⁷ Ο Carl Schmitt, αφού έχει απορρίψει ως ανεπαρκή τον κοινοβουλευτισμό όπως λειτουργεί στις σύγχρονες μαζικές δημοκρατίες, σημειώνει ότι η πίστη σε μια διακυβέρνηση μέσω συζήτησης (government by discussion) ανήκει στο πεδίο του φιλελευθερισμού, που έχει ως αντίθετό του τη δημοκρατία. Συνεχίζει υποστηρίζοντας ότι κάθε πραγματική δημοκρατία προϋποθέτει ομοιογένεια και στην περίπτωση που προκύπτει ανάγκη πρέπει να την εξασφαλίζει εξολοθρεύοντας το ετερογενές στοιχείο. Μάλιστα αναφέρει ως παράδειγμα προσπάθειας ομογενοποίησης την ανταλλαγή των ελληνοτουρκικών πληθυσμών που πραγματοποιήθηκε με τη Συνθήκη της Λοζάνης το 1923. Υποστηρίζει επίσης ότι κάθε δημοκρατία ασκεί την πολιτική της δύναμη απομακρύνοντας τα ξένα στοιχεία, ενώ αναφερόμενος στην έννοια της ισότητας σημειώνει ότι δεν πρόκειται για μια αφηρημένη έννοια, αλλά καθορίζεται βάσει συγκεκριμένων φυσικών χαρακτηριστικών και ηθικών αξιών. Επίσης σημειώνει ότι η άποψη ότι όλοι οι ενήλικες πρέπει να θεωρούνται πολιτικά ίσοι μεταξύ τους, είναι φιλελεύθερης και όχι δημοκρατικής προέλευσης, φέρνοντας ως παράδειγμα την Αρχαία Αθηναϊκή κοινωνία και την έννοια του πολίτη τότε. (Βλ. Carl Schmitt, *The crisis of parliamentary democracy*, μτφρ. Ellen Kennedy, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, and London, 2000, σελ.9-11). Ο Schmitt με το παράδειγμα αυτό, όπως και σε άλλα σημεία της επιχειρηματολογίας μου, προβαίνει σε μία αποσπασματική ερμηνεία και σφετερισμό μίας έννοιας αφαιρώντας την όμως από το ιστορικό της πλαίσιο που αποτελεί όμως απαραίτητο στοιχείο της υπόστασής της.

²⁸ Αναφορικά με την ιδεολογική ταυτότητα του Schmitt αξίζει να σημειωθεί ότι το Μάιο του 1933, σε δημοσίευσμά του σε γερμανική εφημερίδα μιλώντας για Άριους, έκανε αναφορά στην «ιδιαιτερότητα της γερμανικής φυλής» και ουσιαστικά ταύτισε τους μη-Άριους με τον Εχθρό, από το θεωρητικό σχήμα Φίλου Εχθρού.

νεται κατανοητό με την ανάλυση του τριμερούς σχήματος Φίλος-Εχθρός-Κυρίαρχος. Η έννοια του πολιτικού για τον Schmitt είχε νόημα όσο ίσχυε η διάκριση Φίλου-Εχθρού, η οποία χαρακτήριζε τον ακραίο βαθμό έντασης μιας σύνδεσης ή ενός διαχωρισμού. Το πολιτικό, με άλλα λόγια, αφορούσε την προβληματική γύρω από τα νέα πολιτικά υποκείμενα, τα οποία μέσω των ομαδοποιήσεων τους, ασκούσαν πολιτική, εντασσόμενα είτε στον Φίλο είτε στον Εχθρό.²⁹ Εντούτοις όμως, για τον Schmitt γνήσιο πολιτικό υποκείμενο συνιστούσε μόνο η κρατική οντότητα και το αντίθετό του, ο Εχθρός, η πιθανότητα του (αντι) κράτους αυτού.³⁰ Ουσιαστικά η έννοια του πολιτικού ήταν ετερόφωτη και πήγαζε από την έννοια της κυριαρχίας.³¹ Για τον συγγραφέα, ο Εχθρός είναι υπαρξιακός, είναι πάντα παρών, χωρίς να χρειάζεται δηλαδή να είναι ηθικά κακός, και είναι πάντα ο Ξένος. Αρκεί για τον προσδιορισμό της ουσίας του το ότι είναι υπαρξιακά κάτι άλλο και οι πιθανές διαφορές να μπορούν να λυθούν, όχι μέσω ενός εκ των προτέρων θεσπισμένου γενικού κανόνα, αλλά μέσα από μια σύγκρουση.³² Ο Εχθρός επίσης είναι πάντα δημόσιος, καθώς είναι πάντα μια μαχόμενη ολότητα ανθρώπων.³³ Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η πρόταξη της ιδέας Φίλου-Εχθρού δρούσε εργαλειακά στον Schmitt, με σκοπό την ομογενοποίηση της κοινωνίας ως απόρροια της αντίθεσής του, πλην του άρθρου 48, προς το Σύνταγμα της Βαϊμάρης και τους ενδιάμεσους θεσμούς που αυτό θέ-

²⁹ Γρηγόρης, Ανανιάδης, *Ιδέα απόφαση, πολιτική. Τρία δοκίμια για τον Carl Schmitt*, νήσος, Αθήνα 2006, σελ. 46

³⁰ Αυτ., σελ. 47

³¹ Αυτ., σελ. 18

³² Carl, Schmitt, *Η έννοια του πολιτικού*, μτφρ. Α. Λαβράνου, Κριτική, Αθήνα 2009, σελ. 61

³³ Αυτ., σελ. 64

σπιζε, καθώς δεν ήταν έτοιμος να δεχτεί μια ομογενοποίηση με νομικο-πολιτικούς όρους, κάτι που προϋπέθετε την αναγνώριση του λαού ως συντακτικού υποκειμένου. Κατά τον ίδιο τρόπο, ο Schmitt υπερασπιζόταν τη δικτατορία ως «θεμιτό εργαλείο του κράτους», για τη διασφάλιση της κρατικής ενότητας, την οποία ο φιλελευθερισμός δεν ήταν σε θέση να υπερασπιστεί.³⁴

Αναφορικά με την έννοια του κυρίαρχου, σημειώνεται ότι ο Schmitt ως κυρίαρχο όριζε εκείνον, ο οποίος αποφάσιζε για την κατάσταση εξαίρεσης. Ήταν ο φορέας και όχι το αποτέλεσμα αυτής της απόφασης. Αντιλαμβανόταν την κυριαρχία ως μια *οριακή* έννοια, η οποία με ανάλογο τρόπο αναδυόταν μόνο σε *οριακές* περιπτώσεις, κατά τις οποίες η απόφαση για την κατάσταση εξαίρεσης δεν μπορούσε ποτέ πλήρως να θεμελιωθεί σε έναν γενικό κανόνα δικαίου. Η εκάστοτε ισχύουσα έννομη τάξη δεν δύναται ποτέ να προβλέπει και να προσδιορίζει τα πραγματικά στοιχεία μια κατάστασης εξαίρεσης, η συνδρομή των οποίων τελικώς θα επιφέρει τις έννομες συνέπειες του κανόνα δικαίου, γιατί τότε θα αναιρούσε την ίδια τη συστατική ουσία της έννοιας «εξαίρεση». Το Σύνταγμα μια χώρας ενδέχεται να προσδιορίζει ποιος είναι αρμόδιος να προβεί σε ενέργεια σε περίπτωση εξαίρεσης, αλλά αυτό δεν τον ταυτίζει με τον κυρίαρχο. Κυρίαρχος θα αναδειχθεί αυτός που θα λάβει την απόφαση για το αν συντρέχει η κατάσταση εξαίρεσης, χωρίς να περιορίζεται από την αρχή του κράτους δικαίου και ειδικότερα χωρίς να δέχεται τους φραγμούς που απορρέουν από τη διάκριση των εξουσιών και θα μπορεί να αναστείλει κατά βούληση το Σύνταγμα εν μέρει ή στο σύνολό του. Με άλλα λόγια ο Schmitt, βάσει του περσοναλιστικού

³⁴ Γ. Ανανιάδης, *Ιδέα απόφαση, πολιτική. Τρία δοκίμια για τον Carl Schmitt*, ό.π.,σελ. 31

υποδείγματος εξουσίας που ακολουθούσε, συνέδεε την κυριαρχία με την εκτελεστική φιγούρα, η οποία λάμβανε την καίρια απόφαση σε μια μη-κανονική περίπτωση.³⁵

Ενισχύοντας την παραπάνω θέση του, ο Schmitt επισημαίνει ότι η κατάσταση εξαίρεσης δεν είναι απλά ένα σύνολο εξαιρετικών και σπάνιων μέτρων, αλλά ταυτίζεται με την αναστολή ολόκληρης της υφιστάμενης τάξης.³⁶ Η κατάσταση εξαίρεσης αποτελεί την οριακή εκείνη συνθήκη, τη συνθήκη χάους, κατά την οποία η έννομη τάξη ως έννοια διασπάται εννοιολογικά σε δύο ανεξάρτητα νοήματα, όπου το κράτος ναί μεν συνεχίζει να υφίσταται, αλλά το είδος της τάξης που υπάρχει δεν ταυτίζεται με το δίκαιο ως μια «έννομη τάξη». Εξάλλου, υποστηρίζει, η έννομη τάξη, όπως και κάθε τάξη, στηρίζεται όχι σε έναν κανόνα, αλλά σε μια απόφαση, η οποία κομίζει πάντα κάτι νέο και η οποία δεν μπορεί να νοηθεί με όρους απλής εφαρμογής δικαίου.³⁷ Η έννομη τάξη θα «αποκατασταθεί» ως μία τέτοια, μόνο έπειτα από την άσκηση του μονοπωλίου της απόφασης του κυρίαρχου ότι ισχύει μια κανονική κατάσταση και το δίκαιο αυτής της ορισμένης κατάστασης θα εκδηλώσει τη δική της έννομη τάξη. Έτσι, κυρίαρχος αναδεικνύεται αυτός ο οποίος, ορίζοντας τον Εχθρό, ορίζει και τον μη-Εχθρό και εφαρμόζει σε αυτόν το δίκαιο του.³⁸ Καθώς για τον Schmitt η έννομη τάξη αποτελείται από δύο στοιχεία, τον κανόνα (norm) και την απόφαση, και με δεδομένο ότι η νομική ιδέα (legal idea) που βρίσκεται στην ουσία ενός κανόνα

³⁵ Renato, Cristi, «Schmitt on Constituent Power and the Monarchical Principle», *Constellations* τομ.18, αρ. τευχ. 3, 2011, σελ. 353

³⁶ Carl, Schmitt, *Πολιτική Θεολογία, Τέσσερα κεφάλαια γύρω από τη διδασκαλία περί κυριαρχίας*, μτφ. Παναγιώτης Κονδύλης, Λεβιάθαν, Αθήνα 1994, σελ. 27

³⁷ Αυτ., σελ.23

³⁸ Ανανιάδης, *Ιδέα απόφαση, πολιτική. Τρία δοκίμια για τον Carl Schmitt*, ό.π.,σελ. 48

δεν μπορεί αυτή καθαυτή να γίνει ποτέ στην καθαρότητα (purity) της πραγματικότητα, χρειάζεται ως απαραίτητο όχημα μια απόφαση που θα την κάνει συγκεκριμένη.³⁹ Η απόφαση όμως αυτή, ως κάτι που είναι συγκεκριμένο, αυτονομείται και υψώνεται πάνω από τον ίδιο τον κανόνα και το ίδιο το ιδεατό, αλλά αφηρημένο, δίκαιο που αυτό αντιπροσωπεύει.⁴⁰ Σύμφωνα με τον Schmitt μάλιστα «η εξουσία αποδεικνύει ότι για να δημιουργήσει δίκαιο δεν χρειάζεται να έχει δίκιο».⁴¹ Παράλληλα όμως, η κατάσταση εξαίρεσης, σημειώνει, μέσα από τη διαδικασία αναστοχασμού που πραγματοποιεί στο ειδικό, δηλαδή στην εξαίρεση, προσφέρει τελικά υπηρεσίες επιβίωσης στο γενικό δηλαδή στον κανόνα.

Οι παραπάνω αντιλήψεις περί δικαίου του Schmitt πηγάζουν και από τη διάκριση που κάνει μεταξύ νομιμότητας (legality) και νομιμοποίησης (legitimacy).⁴² Σύμφωνα με αυτή τη διάκριση, η νομιμότητα αφορά τη θέσπιση αφηρημένων, ουδέτερων αξιακά και διαδικαστικών κανόνων. Η νομιμοποίηση όμως επικεντρώνεται στην ικανοποίηση συγκεκριμένων πρακτικών απαιτήσεων και για τον λόγο αυτό κανένα νομικό σύστημα δεν αποκτά νομιμοποίηση μέσω της απλής αφηρημένης νομιμότητας. Συνεπακόλουθα, ο Schmitt, αναζητούσε τη νομιμοποίηση του κανόνα που θέτει το δίκαιο (rule by law) έξω από την απλή νομιμότητα και, όπως υποστηρίζει μια μερίδα μελετητών, ως άξονα της σκέψης του, στην πολιτική θεολογία.⁴³

³⁹ Liew, Khai, Ying, «Carl Schmitt's Sovereign: A critique», *Ratio Juris. An International Journal of Jurisprudence and Philosophy of Law*, τομ. 25, αρ. τευχ. 2, Ιούνιος 2012, (263-9), σελ.266

⁴⁰ Γ. Ανανιάδης, *Ιδέα απόφαση, πολιτική. Τρία δοκίμια για τον Carl Schmitt*, ό.π.,σελ. 41

⁴¹ Αυτ., σελ. 29

⁴² Thomas, Brook, «Reconstructing the Limits of Schmitt's Theory of Sovereignty: A Case for Law As Rhetoric, Not As Political Theology», *UC Irvine Law Review*, τομ. 4, αρ. τευχ. 1 "Law As . . ." II, History As Interface for the Interdisciplinary, άρθρο 12, Study of Law, σελ. 257

⁴³ Αυτ., σελ. 258

Η έννοια της εξαίρεσης στο έργο του Schmitt, όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, συνδεόταν με την έννοια της δικτατορίας, την οποία θεωρούσε ως την κατεξοχήν έννοια πραγμάτωσης του Δικαίου, καθώς η δικτατορία αποτελούσε το κατεξοχήν καθεστώς εξαίρεσης, το οποίο συγκροτείται για να εξυπηρετήσει ένα στόχο, έχει κανονιστική αναφορά. Ο Schmitt αρνείται ότι η αναστολή της διάκρισης των εξουσιών αρκεί για να χαρακτηριστεί ένα καθεστώς ως δικτατορία, καθώς κάτι τέτοιο, σύμφωνα με όσα υποστήριζε, θα συμπαρέσυρε κάτω από τον τίτλο δικτατορία όλα τα απολυταρχικά καθεστώτα.⁴⁴ Επίσης για τον Schmitt η δικτατορία δεν μπορούσε να έχει ως απώτερο σκοπό τη γενική αύξηση της ευημερίας των πολιτών, αλλά η δράση της ενεργοποιείται από την ιδέα ενός συγκεκριμένου εχθρού (idea of a concrete enemy).⁴⁵ Η δικτατορία του Schmitt διακρίνεται σε δύο κατηγορίες.⁴⁶ Η πρώτη ονομάζεται εντεταλμένη δικτατορία, και συγκροτείται από την κοινωνία ουσιαστικά για να προφυλάξει μια συνταγματική τάξη από τον Εχθρό (εσωτερικό ή εξωτερικό), μέσω της πρόσκαιρης αναστολής του Συντάγματος. Η αναστολή αυτή προβλέπεται όμως ως έκτακτο μέτρο από το ίδιο το συνταγματικό κείμενο και μόλις η δικτατορία διεκπεραιώσει το έργο της αίρεται. Αντίθετα, η κυρίαρχη δικτατορία, η οποία σκοπό έχει να δημιουργήσει ένα νέο Σύνταγμα και να αναδιοργανώσει εξολοκλήρου το κράτος, δεν αποτελεί έκτακτο μέτρο που προβλέπεται στο παλαιό Σύνταγμα με συγκεκριμένο σκοπό και διάρκεια. Είναι αποτέλεσμα συνήθως μιας επανάστασης, ενώ ο κυρίαρχος δικτάτορας θεωρείται ότι εκπροσωπεί τον

⁴⁴ Carl, Schmitt, *Dictatorship*, Polity Press, Λονδίνο 2014, σελ. 116

⁴⁵ Αυτ., σελ. 117

⁴⁶ Kaius, Tuori, *Schmitt and the Sovereignty of Roman Dictators: From the Actualisation of the Past to the Recycling of Symbols*, University of Helsinki, Ελσίνκι, σελ. 96

λαό και σκοπός του είναι να μορφοποιήσει την αρχικά άμορφη «ιδέα του λαού» και να προβεί στην πραγμάτωσή της μέσα από την κυρίαρχη του πράξη. Ο κυρίαρχος δικτάτορας για τον Schmitt συνεπώς συνδέεται με τη συντακτική εξουσία του λαού.⁴⁷ Θα μπορούσε επίσης να υποστηριχθεί ότι για τον συγγραφέα, επιδίωξη του δικτάτορα έπρεπε να είναι η επίτευξη ομοιομορφίας των διαφόρων απόψεων περί πολιτικής μέσα στο λαό. Με τον τρόπο αυτό όμως οι αρχικοί περιορισμοί που θέτει η συντακτική εξουσία του λαού στον δικτάτορα, κάμπτονται και προσδίδουν στον τελευταίο απόλυτη δύναμη με σκοπό να συγκεκριμενοποιήσει τη βούληση του λαού σε μια νέα τάξη.⁴⁸ Έτσι γίνεται κατανοητή, ως λογική συνεπαγωγή, η αντίληψη του Schmitt περί σύνδεσης δημοκρατίας και δικτατορίας.⁴⁹

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τη Συνταγματική θεωρία του Schmitt, το Σύνταγμα βασίζεται στη συντακτική εξουσία του λαού, χωρίς την οποία δεν μπορεί να υπάρξει πολιτική ενότητα, αλλά μόνο «ένα σύστημα δεσποτισμού και τυραννίας».⁵⁰ Στο σημείο αυτό σημειώνεται ότι ο Schmitt συσχέτιζε τη συντακτική εξουσία με τη Γενική Βούληση του Rousseau, ενώ αναφερόμενος στην έννοια του λαού, μιλούσε για μια ακατάπαυστη «άβυσσο» και όχι για ένα σώμα που δημιουργήθηκε από «κάτω προς τα πάνω», όπως συνέβη με τη Γαλλική Επανάσταση. Για τον Schmitt η συντακτική εξουσία αποτελούσε μια πολιτική και όχι απλά μια νομική έννοια.⁵¹ Όμως ο Schmitt, ως υποκείμενο της συντακτικής

⁴⁷ Carl Schmitt, *Dictatorship*, ό.π., σελ. 110 «...the dictator is nothing but constituted power».

⁴⁸ Γ. Ανανιάδης, *Ιδέα απόφαση, πολιτική. Τρία δοκίμια για τον Carl Schmitt*, ό.π., σελ. 27

⁴⁹ Αυτ.

⁵⁰ R. Cristi, «Schmitt on Constituent Power and the Monarchical Principle», ό.π., σελ. 352

⁵¹ Αυτ., σελ. 357

εξουσίας αναγνώριζε όχι μόνο το λαό, ο οποίος διέθετε τη δημοκρατική νομιμότητα, αλλά και έναν μονάρχη, στον οποίο αναγνωρίζεται μια δεσποτική νομιμότητα. Ο Schmitt συνδέοντας τη μοναρχική αρχή με την κατάσταση εξαίρεσης, υποστήριζε ότι στο πλαίσιο του Συντάγματος ενεργούσε ως «Ανώτερος Τρίτος και όχι ως ουδέτερος τρίτος, που βγαίνει από την κανονικότητα και αποφασίζει πότε πρέπει να πραγματοποιηθεί η αναστολή του». ⁵² Μάλιστα τόνιζε ότι οι «παραβιάσεις» ορισμένων κανόνων του Συντάγματος σε καταστάσεις μη κανονικές, οι οποίες αποτελούσαν μέτρα και όχι κανόνες, φανέρωναν την ανωτερότητα του στοιχείου της εξαίρεσης έναντι του κανονιστικού και συνεπώς επέβαλλαν την αναγνώριση της κυριαρχίας, η οποία εκδηλώνεται όταν ουσιαστικά παραβιάζεται η νομική τάξη. ⁵³ Αποδεχόμενος όμως ο συγγραφέας τη δημοκρατική αρχή, επιπλέον της μοναρχικής, δεν σηματοδοτούσε την απώλεια της πεποίθησής του ότι η δημοκρατική αρχή μπορεί να διαθέτει επαναστατικό χαρακτήρα άρα να γίνει επικίνδυνη για την ασφάλεια ενός κράτους. ⁵⁴ Αντιθέτως, κατά την ερμηνευτική προβληματική του R. Cristi, εκτιμούσε ότι μπορούσε να την περιορίσει μέσω της εφαρμογής της διάκρισης των εξουσιών και της υιοθέτησης του συστήματος αντιπροσωπείας. ⁵⁵

⁵² Αυτ., σελ.354

⁵³ Αυτ., σελ. 356

⁵⁴ Ο Schmitt ενώ το 1922 με την έκδοση της *Πολιτικής Θεολογίας* αποδεχόταν μόνο τη μοναρχία ως το μοναδικό όχημα κυριαρχίας, ένα χρόνο αργότερα στο *Parlamentarismus*, αναγνωρίζει τη δυνατότητα αυτή και στη δημοκρατία.

⁵⁵ R. Cristi, «Schmitt on Constituent Power and the Monarchical Principle», ό.π., σελ.353

4. Ο Jean-Jacques Rousseau και το πρόταγμα της ελευθερίας

Έχοντας προβεί σε μια σύντομη αποτύπωση των βασικών πτυχών του έργου του Carl Schmitt, στη συνέχεια θα στραφώ σε ορισμένα σημεία των απόψεων του Jean-Jacques Rousseau, κυρίως όπως παρουσιάζονται στο *Κοινωνικό Συμβόλαιο*, προκειμένου να γίνουν κατανοητά τα σημεία επαφής και διαφοροποίησης των δύο θεωρητικών. Ο Rousseau ανέπτυξε τη θεωρία του περί Κοινωνικού Συμβολαίου, υποστηρίζοντας ότι ανάμεσα στη φυσική κατάσταση του ατόμου, στην οποία ήταν απόλυτα ελεύθερος, και την πολιτική κοινωνία υπήρχε αγεφύρωτο χάσμα.⁵⁶ Η θεματοποίηση αυτού του χάσματος λαμβάνει χώρα κυρίως στον *Δεύτερο Λόγο περί της Ανισότητας* και αναφέρεται σε μια πολιτική κοινωνία που αντιστοιχεί περισσότερο στο Ancien Regime. Στο *Κοινωνικό Συμβόλαιο* το χάσμα αυτό «γεφυρώνεται» καθώς η μετάβαση στην πολιτική κοινωνία συνοδεύεται από συστηματικές αλλαγές στην ανθρώπινη φύση.⁵⁷ Συνεπώς, οι άνθρωποι αναγκάστηκαν, για να επιβιώσουν, να απαρνηθούν τη (φυσική) ελευθερία και να συνάψουν ένα συμβόλαιο, το οποίο θα όριζε κοινούς κανόνες ζωής και θα εξασφάλιζε στα μέλη της κοινότητας, έναντι των υπολοίπων μελών, την πολιτική ελευθερία. Βασική προϋπόθεση για τη σύσταση αυτής της ένωσης αποτελούσε η διατήρηση της ελευθερίας, οποία αποτελούσε την απόλυτη αξία για τον Rousseau.,⁵⁸⁵⁹ Το συμβόλαιο αυτό θα τους προφύλασσε από τα δεινά

⁵⁶ Α. Στυλιανού, *Θεωρίες του Κοινωνικού Συμβολαίου*, σελ. 165

⁵⁷ Βλ. Μανόλης Αγγελίδης, «Κοινωνική ανισότητα – Κοινωνικό Συμβόλαιο: Μεταβάσεις», *Αξιολογικά*, αρ. τευχ. 28 (2012), σελ. 99-106.

⁵⁸ Ρουσσώ, Ζαν-Ζακ, *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*, μτφ Βασιλική Γρηγοροπούλου-Αλφρέδος Σταινχάουερ, Εκδ. Πόλις, Αθήνα, 2004, σελ.61-63

⁵⁹Αυτ., Η σημασία που αποδίδεται από το Ρουσσώ στην ελευθερία (φυσική, πολιτική, ηθική), αποτυπώνεται σε πολλά σημεία του Κοινωνικού Συμβολαίου. Συγκεκριμένα παραδείγματα βρίσκονται στα ακόλουθα: σελ. 48 «...ο άνθρωπος γεννήθηκε ελεύθερος...», σελ. 54 «...να λέμε πάλι ότι ένας άνθρωπος προσφέρει τον εαυτό του δίχως αντάλλαγμα είναι ακατανόητο και παράλογο. Η πράξη αυτή

και τις ανισότητες που έφερε ο πολιτισμός και ειδικότερα η ατομική ιδιοκτησία, έτσι όπως είχε συσταθεί στην προαστική κοινωνία ως πλέγμα νομικο-πολιτικών προνομίων.⁶⁰ Επιπλέον, το συμβόλαιο αυτό, το οποίο προϋποθέτει μια άπαξ ομόφωνη συμφωνία, δημιουργούσε μια πολιτική κοινότητα, με σκοπό την προστασία του πολίτη και όχι του υπηκόου.^{61.62} Στη συλλογικότητα που δημιουργεί το συμβόλαιο αυτό, ενώνοντας το κάθε άτομο με όλους, επιτυγχάνεται και η πλήρης ελευθερία του ατόμου. Κάθε συμβαλλόμενο άτομο, έχοντας απαρνηθεί κατά την αποδοχή της συνένωσης τα δικαιώματα που είχε στη φυσική κατάσταση, κατά την οποία η φυσική ελευθερία και η δύναμη ήταν τα μέσα αυτοσυντήρησής του, απολαμβάνει την ελευθερία που συνεπάγεται η σύμβαση, μέσω της προστασίας που προσφέρει έναντι του ίδιου του προσώπου και των αγαθών του από τα υπόλοιπα μέλη του συμβολαίου.⁶³ Μάλιστα η ελευθερία κάθε ατόμου έναντι των υπολοίπων μερών εξασφαλίζεται από το γεγονός ότι απαιτείται η πλήρης παράδοση των δικαιωμάτων όλων των μελών στην κοινότητα και συνεπώς δεν υπάρχει κίνητρο κάποιο μέλος να ασκήσει δύναμη εναντίον κάποιου άλλου ατόμου, γιατί τότε θα αναγκαστεί να επιστρέψει στην πρότερη φυσική ελευθερία, απροστάτευτος από τα δεινά του πολιτισμού.⁶⁴ Με

είναι παράνομη και άκυρη...), σελ.55 «...να απαρνηθείς την ελευθερία σου σημαίνει ότι απαρνείσαι την ιδιότητά σου ως ανθρώπου...η απάρνηση αυτή είναι ασύμβατη με την ανθρώπινη φύση...)

⁶⁰ Α. Στυλιανού, *Θεωρίες του Κοινωνικού Συμβολαίου* σελ. 173-174

⁶¹ Αυτ., σελ. 165 & 175

⁶² Συγκεκριμένα παραδείγματα για το περιεχόμενο και τη στάση του Ρουσσώ έναντι των εννοιών του υπηκόου και πολίτη Βλ.: Ρουσσώ, Ζαν-Ζακ, *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*, σελ.55 «...είναι μάταιη και αντιφατική μια σύμβαση που ορίζει απόλυτη εξουσία για το ένα μέρος, ενώ για το άλλο απεριόριστη υποταγή.», σελ.59 «...πάντα θα διαφέρει πολύ να υποτάξεις ένα πλήθος από το να κυβερνήσεις μια κοινωνία. Αν μεμονωμένοι άνθρωποι υποταχθούν...όχι έναν λαό και τον ηγέτη τους», σελ. 63 «...ονομάζονται πολίτες διότι συμμετέχουν στην κυρίαρχη εξουσία και υπήκοοι επειδή υπακούν στους νόμους του κράτους»

⁶³ Ρουσσώ, Ζαν-Ζακ, *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*, σελ.61

⁶⁴ Αυτ., σελ.61-62.

άλλα λόγια, αφενός η ελευθερία επιτυγχάνεται μέσω της δημιουργίας μιας πολιτικής κοινότητας, η οποία παρέχει προστασία, όπως αναλύθηκε παραπάνω, σε κάθε μέλος της ξεχωριστά έναντι των υπολοίπων. Αφετέρου, το συμβόλαιο αποτελεί και την πράξη προσχώρησης των ατόμων σε αυτήν. Υφίσταται δηλαδή, σύμφωνα με τον Ρουσσώ, ένας διπλός ρόλος του συμβολαίου.⁶⁵ Με τη διπλή λειτουργία του συμβολαίου αποτρέπεται έτσι η υποταγή των ατόμων σε έναν κυρίαρχο, καθώς η κυριαρχία ανήκει στο σύνολο των μελών της κοινότητας που αυτό ιδρύει.⁶⁶ Ο Rousseau όμως αναγνώριζε ταυτοχρόνως τη δυσκολία, αν όχι το ακατόρθωτο, της θέσπισης του πρώτου Συντάγματος ενός λαού από το σύνολό του. Η λύση δόθηκε με την επέμβαση του Νομοθέτη, ο οποίος ως άλλος από μηχανής Θεός, ως μια κατ' αναλογία «θεική» παράσταση, συντάσσει το πρώτο «προσχέδιο» Συντάγματος το οποίο θεωρείται έγκυρο μετά την επικύρωσή του από το λαό.⁶⁷

Η Γενική Βούληση που γεννιέται ως μια νέα οντότητα από το κοινωνικό αυτό συμβόλαιο εκφράζει τη λαϊκή κυριαρχία, ως αναπαλλοτριώτη, αδιαίρετη και αναλλοίωτη.⁶⁸ Επίσης, απαρχή της είναι μια αξία και όχι ένα εμπειρικό δεδομένο, που αποτελεί την απαρχή της αιτιακής τέλεσης από την αξία στο δεδομένο.⁶⁹ Η Γενική Βούληση του Ρουσσώ δεν ταυτίζεται όμως με τη βούληση όλων, με το άθροισμα των επιμέρους θελήσεων. Η Γενική Βούληση αποτελεί τη

⁶⁵ Αυτ., σελ 62 «...η πράξη της συνένωσης στη θέση του προσώπου κάθε συμβαλλομένου, δημιουργεί ένα ηθικό και συλλογικό σώμα...», σελ. «...εμπεριέχει μια αμοιβαία δέσμευση του δημόσιου με τους ιδιώτες και ότι κάθε άτομο συμβαλλόμενο, ούτως ειπείν, με τον εαυτό του υποχρεώνεται σε μία διπλή δέσμευση...έναντι του κυρίαρχου σώματος».

⁶⁶ Αυτ., σελ.64.

⁶⁷ Joel, Colon-Rios, «Rousseau, Theorist of Constituent Power», , *Oxford Journal of Legal Studies*, σελ. 16-17.

⁶⁸ Α.Στυλιανού, *Θεωρίες του Κοινωνικού Συμβολαίου*, ό.π., σελ. 177-9.

⁶⁹ Βλ. Μανόλης Αγγελίδης, «Κοινωνική ανισότητα – Κοινωνικό Συμβόλαιο: Μεταβάσεις», σελ. 103.

θέληση του πολιτικού σώματος και έχει τη δική της ύπαρξη, ξεχωριστή από τα μεμονωμένα άτομα.⁷⁰ Επίσης, η Γενική Βούληση είναι πάντα ορθή, απαιτεί υποταγή κάθε ατόμου στην πολιτική κοινότητα, δεν διαχωρίζεται από το κράτος, και απαιτεί την παράδοση των δικαιωμάτων του σε αυτό, ώστε αυτό να τον προστατεύσει από τα δεινά της ανθρώπινης προόδου. Ουσιαστικά το κράτος είναι το μέσο που διασφαλίζει σε κάθε άτομο την ελευθερία του όχι από αυτό, αλλά από τα άλλα άτομα της κοινότητας.⁷¹ Για τον Ρουσσώ το κοινωνικό συμβόλαιο δημιουργεί μια συνθήκη ισότητας για τα μέλη του, στην οποία το «σώμα», η κοινότητα καθοδηγείται από το «μυαλό», την κυρίαρχη εξουσία, που ταυτίζεται με τη Γενική Βούληση. Βλέπουμε λοιπόν ότι ο Ρουσσώ αναπτύσσει μια θεωρία περί κυριαρχίας στηριζόμενος στην έννοια της ατομικής ελευθερίας, ταυτίζοντας το κυρίαρχο κράτος, δηλαδή τη Γενική Βούληση, με την ελευθερία.⁷² Μόνο η πλήρης υποταγή στη γενική βούληση καθιστά ελεύθερο το άτομο από τα αρνητικά της κοινωνίας και τις εξαρτήσεις που αυτή δημιουργεί στα μέλη της.⁷³

Κατά τις ερμηνείες αυτές θεωρείται ότι ο Ρουσσώ αναδεικνύεται ως θεωρητικός της δημοκρατίας και όχι του φιλελευθερισμού, καθώς δεν αρνείται την παρέμβαση του κράτους στην κοινωνία.⁷⁴ Παράλληλα υποστηρίζεται πως το γεγονός ότι ο συγγραφέας αξιώνει την παράδοση όλων των δικαιωμάτων

⁷⁰ Robert, A. Nisbet, «Rousseau and Totalitarianism», *The Journal of Politics*, τομ.5, αρ. τευχ. 2 (Μάιος 1943), σελ. 93-114, Cambridge University Press, σελ. 100.

⁷¹ Αυτ., σελ. 99-100.

⁷² Αυτ., σελ. 102.

⁷³ Αυτ., σελ. 101.

⁷⁴ Αυτ., σελ. 112.

του ατόμου στο κράτος, και την απορρόφηση από αυτό όλων των παραδοσιακών κοινωνικών δομών, οδηγεί στη δημιουργία ενός απολυταρχικού κράτους, θέτοντας τα θεμέλια για το σύγχρονο, μετά το 1789, ολοκληρωτικό κράτος.⁷⁵ Όμως δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η βάση του θεωρητικού οικοδομήματος του Ρουσσώ στηρίζεται στη λαϊκή κυριαρχία. Επιπρόσθετα, τον Ρουσσώ τον ενδιαφέρει η σταθεροποίηση του πολιτικού καθεστώτος μέσω αξιών, όπως είναι η ελευθερία και η ισονομία, και στο πνεύμα αυτό στρέφεται ενάντια στις επιμέρους βουλήσεις που μπορούν να αποδυναμώσουν τη Γενική Βούληση.

Παράλληλα, ο Rousseau μιλώντας περί δικτατορίας στο ομώνυμο κεφάλαιο του *Κοινωνικού Συμβολαίου*, δικαιολογεί την αναστολή των τυπικών κανόνων στις ακραίες εκείνες περιπτώσεις που κινδυνεύει η ίδια η σωτηρία ενός κράτους.⁷⁶ Η κατάσταση έκτακτης ανάγκης αποτελεί μια σπάνια περίπτωση, κατά την οποία διακινδυνεύεται η δημόσια τάξη και ασφάλεια ενός κράτους. Η πράξη με την οποία αναλαμβάνει ο αξιότερος να χειριστεί αυτή την κατάσταση έκτακτης ανάγκης, ορίζεται βάσει μίας εντολής, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει μόνο διοικητικές αλλαγές. Σε περιπτώσεις όμως που το υπάρχον νομικό καθεστώς δεν επαρκεί για την εξάλειψη του κινδύνου, ορίζεται κάποιος, του οποίου η εξουσία βρίσκεται ιεραρχικά υψηλότερα από την εκάστοτε κυρίαρχη αρχή και με αρμοδιότητα, η οποία του επιτρέπει να αναστείλει (όχι να καταργήσει) τους ισχύοντες νόμους και χωρίς το δικαίωμα να θεσπίσει νέους. Στο ση-

⁷⁵ Αυτ., σελ. 111.

⁷⁶ Ζαν-Ζακ Ρουσσώ, *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*, , σελ. 196-199

μείο αυτό ο Ρουσσώ διευκρινίζει ότι η Γενική Βούληση του λαού δεν καταπατείται με την ενέργεια αυτή, αλλά αντιθέτως υπηρετείται μέσα από την επιθυμία του για προστασία του κράτους από τον κίνδυνο. Ο Ρουσσώ φέρνει ως παράδειγμα μιας τέτοιας κατάστασης τον διορισμό δικτάτορα για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, από έναν ύπατο, στη ρωμαϊκή πολιτεία, τονίζοντας όμως ότι τα ήθη της κοινωνίας εκείνης δεν άφηναν περιθώρια κατάχρησης της εξουσίας από τον δικτάτορα. Ο Ρουσσώ επισημαίνει την αναγκαιότητα η εγκαθίδρυση της δικτατορίας να έχει μικρή ισχύ, χωρίς δυνατότητα παράτασής ώστε να μην μετατρέπεται σε τυραννία.

5. Σημεία σύγκλισης και διαφοροποίησης ανάμεσα σε Carl Schmitt και Jean-Jacques Rousseau

Όπως θα αναπτυχθεί παρακάτω, ανάμεσα στον Rousseau και στον Schmitt υπάρχουν ορισμένοι κοινοί τόποι συνάντησης της σκέψης τους, όμως η απόσταση που χωρίζει τη βάση έκαστου θεωρητικού οικοδομήματος είναι πιο μεγάλη. Μάλιστα μόνο τυχαίο δεν είναι το γεγονός ότι ο Schmitt, στις λίγες αναφορές που κάνει στο πρόσωπο του Rousseau, αναφέρεται σε αυτόν με αρνητικό πρόσημο, κατατάσσοντας τον στους εκπροσώπους του ρομαντισμού, που θέτει το άτομο πάνω από το κράτος.⁷⁷

Ο Schmitt, χρησιμοποιώντας την έννοια της ομοιογένειας της Γενικής Βούλησης, που στηρίζεται στην ελευθερία και ισονομία των επιμέρους βουλήσεων, αναπτύσσει το σκεπτικό του για τις ενδιάμεσες κοινωνικές δυνάμεις και την έννοια του Φίλου- Εχθρού, βάσει της οποίας δομεί τη δική του αντίληψη περί ομογενοποίησης της κοινωνίας, όχι βάσει κάποιας αξίας, αλλά με σκοπό τη δημιουργία του ισχυρού ολικού κράτους. Μάλιστα, κάνοντας νοητικές υπερβάσεις, ο Schmitt μιλάει για δημοκρατία, αφαιρώντας την έννοια της ελευθερίας του Rousseau, την εξισώνει με την ισότητα των μελών και στη συνέχεια ταυτίζει τη δεύτερη με την ομοιότητα και αναφέρεται στους μη όμοιους (Εχθρός), τους οποίους οι όμοιοι (Φίλος) οφείλουν να εξοντώσουν ως εχθρούς της δημοκρατίας. Στη συνέχεια, σε κείμενα της περιόδου 1933-1936 φαίνεται να αποδέχεται, μαζί με το εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα και τη ναζιστική του ιδεολογία, έτσι ώστε οι όμοιοι και οι μη- όμοιοι να ταυτιστούν με τους Άριους και τους μη-Άριους,

⁷⁷ Michael N., Di Gregorio, «Speech And Spectacle Rousseau, Schmitt, and the Psychological Construction of Sovereignty», σελ. 1, στο <http://www.academia.edu/2776344/Speech_and_Spectacle_Rousseau_Schmitt_and_the_Psychological_Construction_of_Sovereignty>/.

αντίστοιχα. Από την άλλη πλευρά όμως μπορεί κανείς να επισημάνει ότι παρόμοια λογική με την ομαδοποίηση Φίλου-Εχθρού του Schmitt υπάρχει στον Rousseau, όταν ο τελευταίος, μιλώντας για τη θεμελίωση της πρώτης κοινότητας, υποστηρίζει ότι «...κάποιος οφείλει να ανήκει σε αυτή ή ενωμένος να αντισταθεί σε αυτή...», χωρίς όμως αυτή η δήλωση να βαρύνεται από την απαξίωση για τις θεμελιώδεις και πανανθρώπινες αξίες, τις οποίες ο ναζισμός απώθησε στο δικό του σχήμα, όπου ο Εχθρός δεν ήταν απλά υπαρξιακός, αλλά αφορούσε συγκεκριμένες κατηγορίες ανθρώπων.⁷⁸

Επιπλέον ο Schmitt, στο ζήτημα της κυριαρχίας όπως είδαμε, αναπτύσσει ένα προσωποκρατικό υπόδειγμα, τον δικτάτορα, ο οποίος είναι εν δυνάμει υπεράνω όχι μόνο των τυπικών νόμων αλλά και του Συντάγματος στο σύνολό του. Ο Rousseau, ταυτίζοντας τη Γενική Βούληση με την κυριαρχία, σημειώνει την ανάγκη για σύνταξη ενός πολύ ισχυρού Συντάγματος, προκειμένου να μην κινδυνεύει από τις επιμέρους βουλήσεις, ενώ ακόμα και στις περιπτώσεις εκείνες που αναφέρεται στην έννοια του δικτάτορα, τονίζει ότι δεν μπορεί να αλλάξει το Σύνταγμα, ο ρόλος του πρέπει να είναι σαφώς προσδιορισμένος και να υπάρχουν εκ των προτέρων χρονικοί περιορισμοί στην άσκηση της εξουσίας που θα λάβει.⁷⁹ Επίσης, για τον Rousseau η κυριαρχία είναι ένα συσσωματωμένο (corporate) και συλλογικό σώμα. Η μόνη δύναμή της είναι η νομοθετική εξουσία και εμφανίζεται μόνο όταν ένα σύνολο νόμων δημιουργείται ή αλλάζει από το υποκείμενο τους που είναι παράλληλα και ο αυτουργός τους, δηλαδή το σώμα του λαού.⁸⁰

⁷⁸ Αυτ., σελ. 14 (σε ελεύθερη μετάφραση από τα αγγλικά)

⁷⁹ Nomí, Claire, Lazar, «Must Exceptionalism Prove the Rule?», ό.π., σελ. 255.

⁸⁰ Joel, Colon-Rios, «Rousseau, Theorist of Constituent Power», ό.π., σελ. 10-11.

Συμπερασματικά, στο ζήτημα της κυριαρχίας υφίστανται ουσιαστικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους δύο θεωρητικούς. Ο Rousseau από τη μία υποστηρίζει ότι η κυριαρχία είναι η βάση του νόμου και βρίσκεται στο γραπτό δίκαιο. Από την άλλη ο Schmitt εντοπίζει την κυριαρχία στα όριά της, σε στιγμές εξαίρεσης, εκεί που η απόφαση βρίσκεται πάνω από τον κανόνα.⁸¹ Επιπλέον, μολονότι και οι δύο έχουν ως εκκίνηση της θεωρίας τους περί κυριαρχίας τον Hobbes, ο Rousseau, σε αντίθεση με τον Schmitt, που υπερασπίζεται την απεριόριστη εξουσία του δικτάτορα, προτάσσει την αξία της ελευθερίας του λαού έναντι του ηγεμόνα και της απαραίτητης νομιμοποίησης που αυτός οφείλει να λαμβάνει από το λαό.⁸² Επίσης, ενώ ο Schmitt με το σχήμα Φίλου–Εχθρού ουσιαστικά ενισχύει την ένταση που υπάρχει στη φυσική κατάσταση και τον «πόλεμο όλων εναντίον όλων», για τον Rousseau η αέναη πολεμική κατάσταση αποτελεί μια ανεπιθύμητη πραγματικότητα.⁸³

Μια άλλη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στον Schmitt και στον Rousseau, είναι η υπεροχή που αναγνωρίζει ο δεύτερος στον Νομοθέτη, τον οποίο του προσδίδει μια φύση σχεδόν θεϊκή, καθώς τον θεωρεί υπεύθυνο για την ευτυχία του ανθρώπου, όπως αυτή διαμορφώνεται από τους θεσμούς του Συντάγματος που αυτός δημιουργεί.⁸⁴ Αντίθετα για τον Schmitt η εκτελεστική εξουσία είναι πιο σημαντική, καθώς η Απόφαση είναι πάνω από τον κανόνα και δεν αποτελεί απλά την εφαρμογή του, ενώ ο νόμος μπορεί να ιδωθεί και ως παράγωγο της εξουσίας. Η έννοια του Κοινωνικού Συμβολαίου επίσης, που στον

⁸¹ Michael N., Di Gregorio, «Speech And Spectacle Rousseau, Schmitt, and the Psychological Construction of Sovereignty», ό.π., σελ. 18.

⁸² Αυτ., σελ. 2.

⁸³ Αυτ., σ.15

⁸⁴ Nomi, Claire, Lazar, *Must Exceptionalism Prove the Rule?* ό.π., σ.254

Rousseau σήμαινε συναίνεση, δεν υπάρχει στη θεωρία του Schmitt, ως καθαρά φιλελεύθερο στοιχείο. Αντίθετα ο Schmitt εισάγει την έννοια της δια βοής συναίνεση (acclamatio) προς τον κυρίαρχο, ταυτίζοντας με άλλα λόγια τη Γενική Βούληση του Rousseau με τη δια βοής αποδοχή του δικτάτορα.

6. Συμπέρασμα

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι ο Carl Schmitt έλαβε πολλά θεωρητικά δάνεια από το έργο του Jean-Jacques Rousseau προκειμένου να αναπτύξει το πλαίσιο των ιδεών του, χωρίς όμως τις περισσότερες φορές, είτε να διατηρείται η αρχική σημασία των εννοιών αυτών, είτε να υπάρχει η σχετική αναλογικότητα στις αντιστοιχήσεις που έκανε, όπως συνέβη παραδείγματος χάριν με τη Γενική Βούληση και τις επιμέρους βουλήσεις με τις ενδιάμεσες ομάδες. Συνεπώς, και παρόλο που στο έργο του Rousseau για ορισμένους μελετητές εντοπίζονται ψήγματα απολυταρχισμού, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υποστηριχθεί μια ιδεολογική ταύτιση με τον Schmitt. Ο τελευταίος, αν και στην πορεία του συγγραφικού του έργου ανέφερε και τη δημοκρατική αρχή ως πηγή της συντακτικής εξουσίας, δεν αποδέχθηκε ουσιαστικά ποτέ ως βάση της κυριαρχίας τον Λό ως φορέα της συντακτικής εξουσίας, ούτε της προσέδωσε ένα αξιακό περιεχόμενο, όπως αυτό της ατομικής ελευθερίας. Για τον Schmitt η επιθυμία του για ένα ισχυρό γερμανικό κράτος ήταν η απόλυτη αξία και η πραγμάτωση της δικαιολογούσε οποιοδήποτε τίμημα .

Βιβλιογραφία:

Α) Βιβλία

1. Schmitt, Carl, *Πολιτική Θεολογία, Τέσσερα κεφάλαια γύρω από τη διδασκαλία περί κυριαρχίας*, μτφ. Παναγιώτης Κονδύλης, Λεβιάθαν, Αθήνα 1994
2. Schmitt, Carl, *Η έννοια του πολιτικού*, μτφρ. Α. Λαβράνου, Κριτική, Αθήνα 2009
3. Schmitt, Carl, *Dictatorship*, Polity Press, Λονδίνο 2014
4. Schmitt, Carl, *The crisis of parliamentary democracy*, μτφρ. Ellen Kennedy, The MIT Press, Κέμπριτζ, Μασ. και Λονδίνο, 2000.
5. Schmitt, Carl, «Strong State and Sound Economy», Παράρτημα εις R. Cristi, *Carl Schmitt and Authoritarian Liberalism: Strong State, Free Economy*, University of Wales Press, 1998
6. Ρουσσώ, Ζαν-Ζακ, *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*, μτφ Βασιλική Γρηγοροπούλου-Αλφρέδος Σταινχάουερ, Εκδ.Πόλις, Αθήνα, 2004
7. Στυλιανού, Άρης, *Θεωρίες του Κοινωνικού Συμβολαίου. Από τον Γκρότιους στον Ρουσσώ*, Πόλις, Αθήνα 2016
8. Ανανιάδης, Γρηγόρης, *Ιδέα απόφαση, πολιτική. Τρία δοκίμια για τον Carl Schmitt*, νήσος, Αθήνα 2006
9. Bendersky, Joseph J., *Carl Schmitt. Theorist for the Reich*, Princeton University Press, Νιου Τζέρσι 1983.
10. Balakrishnan, Gopal, *The Enemy: An Intellectual Portrait of Carl Schmitt*, Verso, Λονδίνο 2000.
11. Fraenkel, Ernst, *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*, μτφρ. E. a. Shils & Edith Lowenstein, Oxford University Press 2014.

Β) Άρθρα

1. Αγγελίδης, Μανόλης, «Βαϊμάρη: Σύνταγμα και έκτακτη ανάγκη», εις Μ. Αγγελίδης, Κ. Καρακάση, Δ. Παπαδάτος-Αναγνωστόπουλος, Χ. Χατζηιωσήφ, *Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης και σημερινές «αναβιώσεις» της*, Ινστιτούτο Ν. Πουλαντζάς, Αθήνα 2012.
2. Αγγελίδης, Μανόλης, «Κοινωνική ανισότητα – Κοινωνικό Συμβόλαιο: Μεταβάσεις», *Αξιολογικά*, αρ. τευχ. 28 (2012), σελ. 99-106.
3. Kaius, Tuori, «Schmitt and the Sovereignty of Roman Dictators: From the Actualisation of the Past to the Recycling of Symbols», University of Helsinki, Ελσίνκι, στο <http://www.tandfonline.com/action/journalInformation?journalCode=rheizo> >, επίσκεψη 27/04/2016
4. Losurdo, Domenico, «Towards a Critique of the Category of Totalitarianism», *Historical Materialism*, τομ. 12:2 (25-55), Koninklijke Brill NV, Leiden, 2004
5. Nisbet, A., Robert, «Rousseau and Totalitarianism», *The Journal of Politics*, τομ.5, αρ. τευχ.2 (Μάιος 1943), σελ. 93-114, Cambridge University Press.
6. Στυλιανού, Άρης, «Μαύρο Φως: η κριτική του Ρουσώ στον Διαφωτισμό», *Περιοδικό Κριτική, Επιστήμη και Εκπαίδευση*, Τεύχος 8, Δεκέμβριος 2008.
7. Lazar, Claire, Nomi, «Must Exceptionalism Prove the Rule? An Angle on Emergency Government in the History of Political Thought», *Politics Society* 2006, τομ. 34, αρ. τευχ. 2.
8. Cristi, Renato, «Schmitt on Constituent Power and the Monarchical Principle», *Constellations*, τομ.18, αρ. τευχ. 3, 2011
9. Caldwell, C., Peter, «Controversies over Carl Schmitt: A Review of Recent Literature», *The Journal of Modern History*, τομ. 77, αρ. τευχ. 2 (Ιούνιος 2005), σελ. 357-387.
10. Morris, Stewart, «How did Schmitt distinguish between liberalism and democracy?», Christ's College, Paper 5-History and Philosophy of Political Thought, Essay 3, στο <http://www.stewartmorris.com/essays/o5unciman3.pdf> >, επίσκεψη 19/01/2017

11. Liew, Khai, Ying, «Carl Schmitt's Sovereign: A critique», *Ratio Juris An International Journal of Jurisprudence and Philosophy of Law*, τομ. 25 αρ. τευχ 2, Ιούλιος 2012, (263-9).
12. Di Gregorio, Michael N., «Speech And Spectacle Rousseau, Schmitt, and the Psychological Construction of Sovereignty», University ISA Annual Convention San Francisco, CA Panel: Theorizing Sovereignty Wednesday, April 3, 2013, στο <http://www.academia.edu/2776344/Speech_and_Spectacle_Rousseau_Schmitt_and_the_Psychological_Construction_of_Sovereignty>, επίσκεψη 10/01/2017
13. Imbsweiler, Eva, «Individualism, the Total State and Race in the Views of Carl Schmitt», Georgia State University, Scholar Works @Georgia State University, Department of Philosophy, Άνοιξη 5-9-2016, στο <http://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1184&context=philosophy_theses>, επίσκεψη 07/01/2017
14. Colon-Rios, Joel, «Rousseau, Theorist of Constituent Power», *Oxford Journal of Legal Studies*, στο <<https://academic.oup.com/ojls/article-abstract/36/4/885/2640460/Rousseau-Theorist-of-Constituent-Power?redirectedFrom=fulltext>>, επίσκεψη 07/01/2017
15. Brook, Thomas, «Reconstructing the Limits of Schmitt's Theory of Sovereignty: A Case for Law As Rhetoric, Not As Political Theology», *UC Irvine Law Review*, τομ4, αρ. τευχ. 1 "Law As . . ." II, History As Interface for the Interdisciplinary, Article 12, Study of Law, στο <<http://scholarship.law.uci.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1126&context=ucilr>> , επίσκεψη 12/01/2017
16. Carl Schmitt's "Jews in Jurisprudence", στο <https://archive.org/stream/CarlSchmittsJewsInJurisprudence/CarlSchmittsJewsInJurisprudence_djvu.txt>, επίσκεψη 03/02/2017